

Etymologia lisiä

9. Vähän *muura(i)n* -sanasta

Tämä sana, myös *suomuura(i)n*, enimmäkseen tarkoittaa kypsänä keltaista arktista suomarjaa, *rubus chamaemorusta*, jonka synonyymeja ovat *lakka* ja Peräpohjolassa *hilla*, ruotsiksi 'hjortron'. Ainoastaan yhdyssana *maamuurain* merkitsee toista arktista marjalajia, mesimarjaa, *rubus arcticus*, ruots. 'åkerbär'. Viimeksi mainitusta on tunnetusti lainautunut samaa merkitsevä ven. *mamura* (ks. Kalima, Die ostseefinnischen lehnwörter im russischen, s. 162). Kalimalla *muurain* on vain käännetty virheellisesti saksaksi sanalla 'himbeere' = *rubus idaeus* (pro: 'Multbeere, Schellbeere'). Tämä käänne perustunee väärinkäsitettyyn Lönnrotin selitykseen: *Maamuuran* 'åkerbär' (vatukka, mesimarja). Tosiasiassa *vatukka* merkitsee Peräpohjolassa, esim.

Simossa, nimenomaan mesimarjaa, *rubus arcticus*, eikä vattua, *rubus idaeus*, saks. Himbeere.

Muurain -sanan etymologia uralilaisissa kielissä on tunnettu: karj. lyydi. *muuroi*, vatj. *murak*, vir. *murak(as)*, syrj. *mūr*, vog. *morax*, ostj. *mūrāχ*, sam. *marāṇa* jne., merkitys kaikkialla 'rubus chamaemorus' (ks. Paasonen, NyK 38: 268, Wichmann ibid. 275—6, Paasonen, Beiträge 50—51, Setälä SUSA 30₅: 43, FUF 12 A: 34, Äimä, SUSA 30₉₀: 68). Kuten Paasonen huomautti, sana on lainattu myös Obin-ugrilaisista kielistä turkkilaiseen Tobolin murteeseen (*mrak*). Nähtävästi samojedista sana on lainautunut länsitunguusiin muodossa (Vasiljevitš) *morono* 'moroška'.

Viimeksi mainittu venäjän sana merkitsee myös samaa arktista marjaa ja on ilmeisesti suomalais-ugrilainen laina, mahdollisesti juuri Obin-ugrilaisista kielistä. Siihen on vain liittynyt venäläinen deminutiivisuffiksi; ehkä siihen on muodollisesti vaikuttanut myös ven. sana *moroz* 'pakkanen'. Joka tapauksessa väärä on indoeur. etymologia Karl Lokotschin sanakirjassa Etym. Wörterbuch der europ. Wörter orient. Ursprungs, s. 169, jossa hän ven. sanan kääntää väärin: 'Brombeere' (= *rubus polymorphus* l. *fruticosus*). Ven. sana on puolestaan tunkeutunut jakuuttiin muodossa *morosxo*, *moruoška*.

10. Messingin nimitys eräissä Volgan kielissä

Metallinnimet votj. *tui* 'messinki', tšer. *toj* id. ovat tietysti samaa alkuperää kuin tšuv. *toj* 'med'' mikä viimeksimainittu venäjän sana voi merkitä sekä messinkiä että kuparia (vrt. Wichmann SUST 21:108, Räsänen SUST 48: 270—1), samoin käännöslainoilta tuntuvat »vaskikäärmeen» nimet tšer. *toj-kəškə*, tšuv. *tuj-səlen* (myös ven. *medjanitsa*). Koska sana on tunnettu vain näissä kahdessa suomensukuisessa kielessä ja yhdessä naapurina olevassa turkkilaisessa kielessä, täälläkin vain harvinaisena, on lainasuunnan määrittely vaikeaa.

Luulen kuitenkin, että sana altailaisella puolella on paljon laajemmalle levinnyt, vaikkakin vain yhdessä yhdyssanassa: turkin *al-tun* 'kulta', jossa *al* merkitsee 'punainen', jakuutin *altan* 'kupari', 'messinki', mongolin *altan* 'kulta', myös tunguusin *altan* 'kulta' ja 'med''. Turkkilaisissa kielissä keskenään vaihtelevat *-j* ja *-n* edellyttävät alkuperäistä *-n* äännettä (vertaa teostani Lautgeschichte der türk. Sprachen, ss. 205—209), eräissä tapauksissa jopa *-ŋ* äännettä (vrt. mt. 200—203). Tällöin päästään etymologiassa vieläkin pitemmälle. V. 1951 ilmestyneessä korean sanakirjassa Usatov—Mazur—Mozdykov, Russko-korejskij slovarj, s. 338, on ven. sana *med'* käännetty koreaksi sanalla *ton*, joka on ilmeisesti kiinalainen sana, päättäen siitä, että se on transskriboitu paitsi korealaisella äännekirjoituksella myös kiinalaisella

ideogrammilla. Samaa alkuperää lienee kor. *ton* 'Geld', vaikkakin eriaikaisena lainana (vrt. Ramstedt, Suom. Tiedeakat. Annales B 27:247). — Kiinalaisia metallinimiä on altailaisissa kielissä runsaasti.

11. Tšer. *šol*

Paasonen on yhdistänyt (Beitr. 79: 222) unk. sanan *szalag* 'side' eräisiin ostj. sanoihin *salə* jne., jotka merkitsevät (poron) mahavyötä, tuohivakan ympäri ommeltua tuohista vahvikevyötä jne. sekä sam. sitomista merkitsevään verbiin. Näihin on Liimola lisännyt (Vir. 1950: 155) vogulista sanan *sol-* 'mahavyö' pitäen vog. sanaa ostj. lainana.

Mikäli alkuperäinen sana on tarkoittanut sidettä, siihen sopii tšer. sana *šol* kahdessa merkityksessä: 1) 'reen poikkipuu', 2) *kit-šol* (käsi-š.) 'ranne-rengas'. Tšer. sana on lainautunut myös tšuvassiin: Ašm. Thes. *sola*, *sula* 'oven ja pöydän piena', *sulə*, *solə* 'pieli; piena'; *alə-soli* (*alə* = 'käsi'), 'rannerengas' (vrt. Räsänen SUST 48: 261).

Vuoritšer. *šol* merkityksessä 'reen poikkipuu' voisi myös olla sama kuin *šol* 'vaahtera' (~*salava*), vrt. *reen-paju!*

12. Tšer. *kara*, *kärä*

Paasosen itätšer. sanakirjassa on *kara* yhdyssanassa *k.-toja* 'kangaspuissa rintapuun kääntökeppi' sekä *k.-bondə* käännettynä venäjäksi 'pritužalnik'. Sama sana on ilmeisesti vuoritšer. (Vasiljev, Marij Muter) *kärä* 'pjal'tsy, pribor dlja vjazanija kružev', siis jonkinlainen pitsien nypläyslaite.

Sana on tšuv. laina, vaikkakaan odotettavassa muodossa **kara* (<**käräk*) sitä ei sanakirjoista löydy. Kantasana on verbi *kar* 'pingottaa, levittää' ja tšuvassissakin on siitä toinen johdannainen *kar-cətš*, jonka N. K. Dmitrijev (Russko-čuvaškij slovarj, Moskova 1951) kääntää venäjäksi juuri 'pjal'tsy' (kirjailtaessa kangasta pingottava vanne). Paasosella tšuv. *kar-cəD'žə* merkitsee haarapuuta, johon pienten metsäneläinten nahat pingotetaan kuivumaan. Muissa turkkilaisissa kielissä *kirgəč*, *kirgəš*, *kərgic* on yleensä käännetty sanoilla 'Streckholz, Strickrahmen', samoin toinen johdannainen *kär-ki*, *kir-gi*.

13. Elohopean nimityksistä etenkin tšeremississä

Suom. *elohopea* voi olla käännöslaina, mutta se on niin luonnollinen nimitys sekä lännessä että idässä, että se voi olla eri kielissä itsestäänkin

syntynyt, esim. ruots. *kvicksilver*, saks. *Quecksilber*, ransk. *vif-argent*, ital. *argento vivo*, lat. *argentum vivum*, ven. *živoje srebro*.

Tšeremississä on suoranaisia lainoja (Vasiljev, Russko čer. slovarj) *urtuť*, *urtək*, *určək* < ven. *rtuť*, *tər-küməš* < kaz. *tər-kömöš* (= elävä hopea, myös tšuv. Dmitrijev *tšər-kəməl*), mutta on myös omaperäisiä *ile-βūd*, *iləše βūd* (= elävä vesi), *jəle-βulno* (= elävä tina).

Huomiotani herätti vain tšer. sana (Vasiljev, Marij Muter; Paasonen) *majdar*, jolle en löydä naapurikielistä vastinetta, mutta jonka täytyy (turkilaisten kielten välityksellä) olla persialaista alkuperää: turkin, persian (< arab.) *mājič* 'nestemäinen, neste' + *dār*, persialainen adjektiivipäätte, alunperin part. preteriti verbistä *dāšten* samantapainen kuin *dīndār* 'uskonnollinen' < *din* 'uskonto') jne.

14. Lisiä Volgan kansojen verotukseen sekä oravan ja kopeekan nimityksiin

SUST:ssa 52: 254—6 olen korostanut sitä seikkaa, että ven. kopeekan nimityksenä on hyvin monella Venäjän kansalla sana, joka merkitsee oravaa. (Samalla olen maininnut, että Katariina II:n aikainen assignaatiopulan painattaminen aiheutti 3 1/2-kertaisen inflaation, mikä sekun kuvastuu sekä venäjän murteissa että alaisten kansojen kielissä. Siitä on myöhemmin kirjoittanut myös Ö. Beke FUF 24: 264—270, *ibid.* 30: 367—370). Lisiä olen esittänyt sittemmin SUST 98: 127—129.

Oravan esiintyminen rahan (kopeekan) vastineena perustuu sekä kaupan käyntiin että ennen kaikkea verotukseen. Sitä mukaa kuin venäläiset valtasivat uusia maa-alueita ja kansakuntia, he tietysti verottivat näitä, ja verorahana olivat tavallisesti turkikset, niistä ennen kaikkea oravannahat. Siitä johtuu myös Dalin kirjaanpanema ven. lausetapa *sobirat kókury* (=kerätä kokureja) 'pettää tšeremissejä ja tšuvasseja, houkutella rahoja' (!), jossa *kokur* on tšer. sana (ei tšuvassilainen, kuten Dal mainitsee) ja merkitsee '2 oravaa'.

Tšeremississä on useampiakin nimityksiä käsitteellä vero: lähinnä tšuvassilaisperäinen *jozak* (SUST 48: 138—9), kazaninturkkilainen *karəz* (SUST 50: 34), pari myöhäistä venäläistä sanaa *obrok* ja *pobor-amaš* sekä omaperäisemmät *ləm-oks'a* 'nimiraha' (vastaa tšuv. sanaa *kulanaj* < ven. *golovnoje*, oik. »pääraha», saks. Kopfgehd) ja Gen. Porkka *puš*.

Viimeksi mainittu sana on, kuten jo Szilasi huomauttaa, johdannainen verbistä *puem* 'antaa'. Semasiologisia vertauskohtia on kyllänti olemassa, esim. unk. *adó* 'vero', oik. 'anto', tšuv. *paru*, osm. *vergi* 'vero', johdannaisia antamista merkitsevistä verbistä, tšuv. *par*, osm. *ver*; ven. *dań* 'vero' < *dat* 'antaa'. Tšer. *puš* palautuu lähinnä muotoihin *pus*, *puks*, siis sama johdan-

nainen kuin esim. suomen sanassa *annos* \sim -*kse*- (vrt. Wichmann SUSA 30₆: 37). Edellä olevien asiatietojen valossa selittyy nyt tähän saakka selvittämätön tšuv. *k o p e e k a n* nimitys *pus* (minun merkitsemässäni Tsivilskin murteessa *pās*). Se on siis tšeremissiläinen lainasana ('anto' > 'vero' > 'kopeekka') ja sikäli vanha, että se on lainattu ennen tšer. äänne­muutosta *s* > *š* (muitakin esimerkkejä on olemassa) ja osittain ennen tšuv. äänne­muutosta *u* > *ä*.¹

Tämä puolestaan antaa aiheen seuraavalle, tosin sangen hypoteettiselle selityskokeelle, joka koskee tähän saakka hämäränä pidettyä suhdetta *o r a v a a* merkitsevien tšuv. sanojen *pakša, vakša* ja ven. sanojen *vekša, vokša* (Nižnyj) välillä. Mielestäni kysymykseen tulee jokin sellainen tšuvassien (Volgan bolgaarien) ja venäläisten välillä asunut kansa, joka joutui verotettavaksi ennen kuin tšuvassit, siis näistä länteen asuva. Tämä kansallisuus on ollut läheistä sukua tšeremisseille, kun ottaa huomioon edellä mainitun veroa merkitsevän tšer. sanan, ja silloin pakostakin ajatus johtaa sukupuuttoon kuolleeseen, oletettavasti suomalais-ugrilaiseen kansaan, merjaan, mahdollisesti myös meštšeraan (> turkkil. *mišär*) ja muromaan! Kysymys tietysti jää avoimeksi, koska näiltä kansoilta ei ole säilyneenä kielellisiä muistomerkkejä.

MARTTI RÄSÄNEN

¹ Tšuvassin sanalle olen ajatellut myös etymologiaa < votj. *pus* 'Zeichen, Stempel', mutta pidän yllä olevaa parempana. Votj. sanan alkuperä on päinvastoin tšuv. (Ašm. Thes. 10: 10) *puzə* 'Unterschrift' (votj. *ki-pus* id.) < tšuv. *pus* \sim turk. *bas* 'drücken, pressen', *basma* 'das Drücken, das Drucken'. Sana puuttuu Wichmannin teoksesta »Die Tschuv. lehnwörter in den perm. sprachen».